

картини. Розглянута постановка є невід'ємною складовою провідного завдання: сформувати вміння передати в кольорі рух, характер та пластику людини.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямку. Укладений матеріал може бути використаний для подальших методичних розробок цієї теми, з врахуванням досвіду старих майстрів живопису. У поєднанні з новими технічними засобами це дозволить впроваджувати в практичну роботу зі студентами глибоке вивчення анатомічних особливостей рук і стоп на основі наполегливої праці з натури.

Література

1. Радлов Н. С. Рисование с натуры. – М., 1938.
2. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты: Рисунок живопись, композиция. – М., 1981.
3. Советы мастеров. – Л., 1973.
4. Чистяков П. П. Письма, записные книжки, воспоминания. – М., 1953.
5. Анпатов М. Композиция в живописи. – М., 1940.
6. Материалы и техники рисунка. – М., 1984.
7. Конейкин М. Рисунок кистей рук и стопы // Юный художник. – № 10. – 1988.
8. Болдирев В. С. Малювання ракурсів кистей рук, складок // Українська академія мистецтв. – Випуск 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

Могілей І. В.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття присвячена виокремленню та обґрунтуванню змісту педагогічних умов на основі синтезу мистецтв з метою подальшого вдосконалення формування естетичних почуттів старшокласників на уроках мистецтва.

Ключові слова: педагогічні умови, естетичні почуття, синтез мистецтв.

Анотація. Могілей І. В. Педагогические условия формирования эстетических чувств старшеклассников средствами синтеза искусств. Статья посвящена выделению и обоснованию содержания педагогических условий на основе синтеза искусств с целью дальнейшего совершенствования формирования эстетических чувств старшеклассников на уроках искусства.

Ключевые слова: педагогические условия, эстетические чувства, синтез искусств.

Annotation. Mogiley I. V. Pedagogical agreements of formation of scholars' esthetic feelings using synthesis of arts. The article deals with detachment and substantiation of pedagogical agreements' maintenance according to the synthesis of arts for further perfection in the formation of scholars' esthetic feelings on art lessons.

Key words: pedagogical agreement, esthetic feelings, synthesis of arts.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни в усіх сферах життя суспільства наприкінці ХХ ст. детермінують необхідність докорінного реформування української освіти на засадах демократизації, гуманізації та гуманітаризації, національної спрямованості виховання, які забезпечують соціокультурне становлення молодого людини – освіченої творчої особистості.

Всебічний гармонійний розвиток особистості не можна узяти без її естетичного виховання. Естетичне виховання передбачає розвиток в людині почуттів прекрасного, формування вмінь і навичок творити красу у навколишній дійсності, вміти відрізнити прекрасне від потворного, жити за законами духовної краси. “Краса, – писав В. О. Сухомлинський, – могутній засіб виховання чутливості душі” [7, 414].

Проблема впливу мистецтв має загальнопедагогічне значення і є важливим засобом естетичного та всебічного розвитку особистості. Використання синтезу мистецтв у школі, як засобу педагогічного впливу на учнів, передбачає цілеспрямовану роботу з формування в них естетичних почуттів. Для того, щоб керувати процесом виховання і навчання старшокласників засобами комплексу художніх цінностей, необхідно знати теоретичні основи синтезу мистецтв в естетичному і загальному розвитку особистості.

Аналіз стану шкільної практики свідчить про те, що важливими недоліками учителів середньої загальноосвітньої школи можна вважати недооцінку ними таких емоційно-естетичних засобів, які відкривали б учням джерело радісних відчуттів: духовної сили краси і шляхетності своєї особистості. Недооцінка емоційно-естетичного фактора у навчальній і виховній роботі, недолік яскравих естетичних переживань значно збіднюють емоційну сферу старшокласників, їх естетичний досвід і розвиток таких рис особистості, як здатність естетично-почуттєво реагувати на оточуючий світ.

Вивчення одержаної практичної інформації дає підстави твердити про наявність **протиріч** між необхідністю навчання, орієнтованого на формування особистості, здатної естетично-почуттєво реагувати на мистецтво, і відсутністю відповідних достатньо обґрунтованих дидактичних матеріалів; потребою розуміння сутності естетичного почуття й невизначеністю розробки, обґрунтування цього особистісного утворення; доцільністю розробки, обґрунтування і використання системи педагогічних умов з формування естетичних почуттів і низьким рівнем розробленості цього питання.

Наявність протиріч складає сутність обраної нами проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання естетичного виховання особистості розглядається в працях таких авторів як В. Г. Бутенко, М. І. Киященко, М. Л. Лейзеров, Б. М. Неменський.

У філософському тлумаченні проблема естетичних почуттів привертає увагу багатьох вчених (Ю. Б. Борев, Е. В. Ільєнков, О. В. Колеснікова, В. О. Кудін, В. О. Лозовий та інші).

Великий внесок в обґрунтування психологічного аспекту почуттів внесли Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, О. К. Дусавицький, Г. С. Костюк, Л. С. Рубінштейн, Б. М. Тешлов, П. М. Якобсон.

Актуальній проблемі сучасного шкільного виховання – формуванню естетичних почуттів присвячені дослідження Т. Л. Антоненко, М. В. Гончаренка, Л. Г. Коваль, О. М. Лука, В. О. Сухомлинського, Г. П. Шевченко та ін.

Робота виконана у контексті програм НДР КДПУ.

Мета дослідження. Виокремлення, обґрунтування та перевірка педагогічних умов формування естетичних почуттів старшокласників засобами синтезу мистецтв.

Отримані результати. Процес формування будь-якої особистісної якості неможливий без створення визначених умов, що забезпечують його успішність. Ще Ю. К. Бабанський писав, що “ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він протікає” [1, 78].

Сама умова, як педагогічне поняття, у науковій літературі не має однозначного визначення. В енциклопедичному словнику “умова” трактується як сукупність факторів, що впливають на кого-небудь, що-

небудь, що створюють середовище, у якому протікає щось... Умова характеризує постійні фактори суспільного, побутового, ужиткового і т. і. оточення [5, 625]. В орфоепічному словнику умова визначається як правило, що забезпечує нормальну роботу чого-небудь [4, 606]. У нашому дослідженні ми будемо говорити про педагогічні умови, що забезпечують успішність формування естетичних почуттів учнів старшого шкільного віку.

Найважливішою умовою формування естетичних почуттів є комплексний підхід до використання мистецтв на уроках художньої культури. Естетичне сприйняття творів мистецтва старшокласниками викликають естетичні почуття, які є результатом оцінного відношення до навколишньої дійсності. Естетичні почуття, що викликаються мистецтвом, володіють незвичайною лікувально – перетворюючою силою, тому що виникають вони не примусово, а як результат вільної творчої фантазії, творчого узагальнення і злиття всіх людських почуттів [8, 98].

Знайомство з різними видами мистецтва в їх взаємодії значно збагачує і розширює емоційний світ старшокласників, формує культуру естетичних переживань і співпереживань, залучає до складного світу багатогранних почуттів художників, композиторів, поетів.

Вагоме значення у пробудженні естетичних почуттів відіграє емоційність сприйняття твору. Займатися “гімнастикою” почуттів необхідно повсякденно на уроках, у позакласній і позашкільній роботі. Робота ця повинна вестися у декількох напрямках: розкриття механізму зародження і формування естетичного почуття; викладення фактів, які викликали естетичне почуття у художника, письменника, композитора; використання різних видів мистецтва при розкритті певної теми; організація художньо-естетичної діяльності школярів.

Формування естетичних почуттів у навчально-виховному процесі повинно розв’язуватися як спеціальна педагогічна задача. Так, звертаючись до мистецтва, ми, перш за все, повинні так організувати почуття старшокласників, так їх налаштувати, щоб вони заграли всіма своїми багатогранними відтінками. Для цього необхідно не тільки упорядкувати виниклі, часом стихійні і нез’ясовані від спілкування з

мистецтвом емоції, але й сформувати стійке суб'єктивне оцінювальне ставлення до естетичних предметів і явищ.

Доцільно використовувати комплексний підхід до синтезу мистецтв на уроках художньої культури, який сприяє найефективнішому пробудженню естетичних почуттів учнів, тому що у юнацькому віці в загальній структурі мислення важливу роль продовжує виконувати образне мислення. Відомо, що образне мислення – складова частина творчої уяви. В. О. Сухомлинський вважав, що діти повинні жити в світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості, тому що це сприяє розвитку образного мислення, яке в свою чергу будить у дітей шляхетні етично-естетичні почуття, піднесені емоційно-естетичні переживання. Зрештою під впливом комплексу мистецтв у старшокласників формуються етично-естетичні почуття, які є регулятором емоційної поведінки учнів [8, 110].

Під час комплексного підходу до використання мистецтв на уроці естетичні почуття дітей розвиваються у зіткненні з почуттями художників, композиторів, письменників. Учням важливо розкрити глибину почуттів письменника, композитора, художника, естетичні переживання героїв, звернути увагу на ліричні відступи, які підсилюють емоційні враження. Необхідно також безпосереднє діяння на старшокласників видів мистецтв, що супроводжується яскравою емоційною розповіддю вчителя.

В. О. Сухомлинський називав естетичні почуття “абсолютним музичним слухом моральної вихованості”. Саме мистецтво у всьому різноманітті його видів допомагає школярам засвоїти через художні образи моральний досвід суспільства, зрозуміти мотиви етичної поведінки людей в кожній конкретній ситуації, примушує їх переживати і хвилюватися за справу, якій служать герої твору. Мистецтво затверджує міру етичного і естетичного, етичні цінності людини, красу його духу, дає старшокласникам уроки етичного бачення і почуття прекрасного [8, 113].

Для виникнення в учнів естетичного почуття необхідний почуттєво-конкретний образ і здатність до асоціативної діяльності, виникнення естетичного почуття як суб'єктивної здатності людини оцінювати художні властивості предмету обумовлено рівнем

сформованості естетичного сприйняття мистецтва. Адже відомо, що не будь-яка зустріч з мистецтвом “випрямляє” людину, ушляхетнює і прославляє її. Рівень естетичних, історико-теоретичних, загальноосвітніх знань, розуміння художніх достоїнств твору, уміння його проаналізувати і оцінити є неодмінними умовами формування естетичного почуття, як суб'єктивного виразу естетичного відношення до мистецтва.

Комплексний підхід полягає у необхідності систематичного тренування почуттів одночасно різними видами мистецтва. Естетичні переживання, почуття виявляються у всіх багатогранних відносинах старшокласників до людей, природи, праці. Кожен твір мистецтва (з урахуванням вікових особливостей учнів) є збудником естетичних почуттів до будь-якого естетичного предмету.

Таким чином, введення в навчальний процес комплексного підходу до використання мистецтва спрямоване головним чином на пробудження емоційних почуттів старшокласників.

До ряду важливих умов формування естетичних почуттів учнів можна віднести стимулювання мотиваційної сфери старшокласників у період їхнього навчання в школі, розвиток стійких інтересів і потреб, відповідального відношення до навчання. Саме мотиви, потреби та внутрішні установки особистості розглядаються як визначальні у формуванні естетичних почуттів учнів.

Формування естетичних почуттів залежить від вдалого створення особливої психологічної атмосфери на уроках художньої культури. Важливу роль у створенні сприятливої атмосфери навчання відіграє особистість самого вчителя, його загальна культура, педагогічний такт, образна мова, естетика манер тощо. Не слід також недооцінювати значення зовнішніх обставин, які оточують учня на уроці – інтер'єр класної кімнати та зручне робоче місце створюють в учнів мажорний настрій, підвищують пізнавальну активність [6, 35].

Процес пізнавальної діяльності старшокласників на уроці набуває естетичної забарвленості і носить творчий характер. При цьому учень переживає почуття задоволення, а в класі створюється атмосфера колективного переживання.

Отже, створення особливої психологічної атмосфери на уроці художньої культури сприяє успішному формуванню естетичних почуттів у старших школярів.

Виховання естетичних почуттів спрямоване на розвиток у старшокласників позитивної емоційної чутливості та предметності естетичного почуття, що означає вплив на свідомість і почуття школярів, особливостей і властивостей об'єктів, їх форми, кольору, звуку... У зв'язку з цим однією з умов формування в учнів естетичного почуття є розвиток сенсорної культури, вміння розрізняти мелодію, інтонацію, тембр звуків, кольори, особливості композиційної побудови твору, ритміку вірша, живопису тощо. Чим більше натреновані органи чуття учнів, тим тонше вони сприймають твори мистецтва. Тому в роботі зі старшокласниками основну увагу потрібно приділяти накопиченню та збагаченню їхнього емоційно-чуттєвого сенсорного досвіду, використовуючи на уроках яскраво виражені за емоційністю твори різних видів мистецтва, які сприяють естетичному орієнтуванню у світі мистецтва.

Гармонійний розвиток аналізаторів – неодмінна умова формування естетичних почуттів. Разом з тим необхідно мати на увазі, що естетичні почуття, які проявляються у вигляді естетичних переживань, захоплення, насолоди і т. і., завжди інтелектуально і етично виражені. В естетичному почутті виявляється оцінний характер сприйняття мистецтва, ця оцінка може бути дана з позиції певного етично-естетичного ідеалу, з урахуванням рівня інтелектуального розвитку особи [8, 101].

Умовою оптимального формування естетичних почуттів старшокласників є поєднання різноманітних форм і методів навчання. До ряду таких форм і методів в середній загальноосвітній школі відносять: уроки художньої культури, факультативи художнього циклу, мистецтвознавчі гуртки, класні та шкільні лекторії з мистецтва, програвання емоційних ситуацій, розповідь, лекція, бесіда, диспут на естетичну тему.

Практика показала, що знання можна передати різними способами, але формування естетичних почуттів учнів знаходиться в залежності від вибору засобів навчання. Для цих цілей необхідні засоби,

що моделюють різні явища та ситуації. Таким засобом можна вважати емоційні ситуації.

Особливість емоційної ситуації полягає в тому, що вона виникає, по-перше, за умови безпосереднього чуттєвого сприйняття предметів, по-друге, за специфічної установки людини, коли естетичний об'єкт стає для неї джерелом безкорисної насолоди.

Під емоційною ситуацією розуміються умови, в яких реалізується можливість предмета стати естетичною цінністю для людини.

Емоційна ситуація на уроці зовнішньо виступає як сукупність структурних елементів:

1. Подання учням (пояснення, демонстрація) естетичного об'єкта, під яким ми розуміємо тепер елемент навчального змісту в його естетичній оцінці.

2. Стимулювання естетичної активності питаннями, завданнями, які потребують адекватного сприйняття об'єкта вивчення.

3. Організована учителем діяльність, в якій учні оволодівають способами естетичного освоєння змісту.

4. Результат, який свідчить про істинно естетичне чи неестетичне ставлення учнів до змісту уроку.

Суб'єктом цієї ситуації стає учень: його поведінка, характер реагування на естетичний об'єкт, ступінь активності. Характер спілкування з однокласниками і вчителями непрямо виявляють внутрішню суть емоційної ситуації, особливості психологічної діяльності, спрямовані на оволодіння змістом як естетично значущим.

Вчений-педагог В. О. Сухомлинський писав про значення емоційної ситуації у вихованні культури почуттів, у тому числі й естетичних. Особливість емоційної ситуації полягає у тому, що, виникаючи ненавмисно, випадково, вона вклучає дітей в таку діяльність, яка вимагає використання етично-естетичних цінностей, що набуваються раніше.

В. О. Сухомлинський вважав, що вихованню естетичних почуттів сприяють емоційні ситуації, сутність яких він сформулював так:

- бути уважним до внутрішнього світу інших людей;
- добрі почуття втілювати в добрі справи;
- все, що відбувається в світі, торкається і мене [8, 110].

В емоційних ситуаціях виявляється мистецтво співпереживання. При цьому слід враховувати, що естетичні почуття – не самоціль, вони повинні реалізуватися в суспільно корисній діяльності учня, адже почуття трагічного, піднесеного, героїчного знайомі старшокласникам.

Отже, емоційна ситуація, створена на уроках художньої культури, надає їм особливої спрямованості, що забезпечує подальший процес естетичного виховання.

Унікальні можливості в плані формування естетичних почуттів містить відео. За його допомогою можна успішно здійснити дидактичні функції:

1. Подавати навчальний матеріал в емоційно забарвленій формі.
2. Формувати мотивацію естетично-пізнавальної діяльності.
3. Забезпечити естетичне сприйняття навчальної інформації, що вивчається.
4. Аналізувати емоційний стан і способи управління ним у запропонованих навчальних відеороликах.

Відеозапис сильно емоційно впливає на слухача завдяки образній телевізійній мові і безпосередньому співвідношенню діяльності вчителя і блакитного екрану. Колективний перегляд відеозапису виступає своєрідною школою емоційного виховання учнів і вміщує в себе умови для формування естетичних почуттів. Подібна “відеорефлексія” стимулює старшокласників на проведення самостійного спостереження, аналізу емоційних ситуацій. Образне, динамічне, видовищне викладення за допомогою засобів навчання, що систематично використовуються вчителем середньої загальноосвітньої школи, позитивно впливає на формування естетичних почуттів старшокласників.

Не менш важливою умовою формування естетичних почуттів учнів є індивідуальний та диференційований підхід до школярів.

Індивідуальний підхід – це форма спілкування вчителя з учнями, коли педагогічний вплив спрямований на надання допомоги учневі у виявленні своєї індивідуальності, розвиток здібностей та вмій в різних ситуаціях знаходити свій індивідуальний стиль діяльності. Індивідуальний підхід стимулює реалізацію потенційних можливостей школярів і благодібно впливає на їх пізнавальну діяльність. При цьому

важливо, щоб включення старшокласників в активну діяльність забезпечувало виявлення і розвиток їх здібностей і можливостей, закріплення необхідних особистісно значущих якостей особистості.

Індивідуальність – це те особливе, що притаманне одній людині і вирізняє її від усіх інших. Формування індивідуальності – в одязі, виразу обличчя, свосвідності міміки та пантоміміки, темпі та жвавості рухів, зміні настрою, вираженні емоцій та почуттів – повинно складати основу естетичного виховання учнів. Вчитель повинен відмітити індивідуальні особливості кожного учня і враховувати їх при організації навчально-виховної роботи.

Навчально-виховний процес, для якого характерно врахування типових індивідуальних відмінностей учнів, називається диференційованим, а навчання в умовах цього процесу – диференційованим навчанням [3, 270]. Суть такого навчання полягає у тому, що вчитель приділяє достатню увагу тим учням, в яких рівень знань та швидкість їх засвоєння відрізняється від більшості учнів. Відповідно до цього вчитель має змогу працювати з учнями, що схожі за певними індивідуальними особливостями (невстигаючі або талановиті учні) за допомогою об'єднання їх у групи. Все це дозволяє вчителю індивідуалізувати і диференціювати навчання старшокласників, що впливає на успішне формування естетичних почуттів учнів.

Рівень сформованості естетичних почуттів визначається наявністю в учнів потреби в естетичному самовдосконаленні. Тому важливою умовою формування естетичних почуттів старшокласників є систематична робота учнів над собою. Успішному самовдосконаленню старшокласників сприяє здійснення вчителем таких задач:

- пробудити бажання, прагнення розвивати компоненти здібностей, що доводять можливість і ефективність естетичного самовиховання;

- скласти свосвідну програму естетичного самовиховання, намітити, які недоліки потрібно усувати;

- визначити шляхи самовиховання, озброїти учнів найбільш ефективними прийомами естетичного самовиховання.

Проведений дослідницький екскурс дозволив зробити такі **висновки**: розглядаючи теоретичні основи формування естетичних

почуттів, ми визначили естетичні почуття як суб'єктивне емоційне переживання, породжене оцінювальним відношенням до естетичного предмету (твору мистецтва, суспільного явища, людини, природи), яке виражається в духовній насолоді або відразі, що супроводжує сприйняття та оцінку даного предмету в єдності його форми і змісту.

Естетичні почуття є здатністю до переживання естетично значущих явищ життя і мистецтва, показником рівня загальнокультурного й естетичного розвитку людини. З естетичними почуттями пов'язані оцінки, які, відображаючи загальноприйняте, в той же час яскраво виражають індивідуальність.

Використання синтезу мистецтв в естетичному розвитку старшокласників сприяє формуванню естетичних почуттів і духовного становлення особистості в цілому.

Синтез мистецтв це система зовнішніх педагогічних дій, що здійснюють загальний розвиток старшокласників за умови врахування мотивів та індивідуальних якостей.

Формування естетичних почуттів старшокласників залежить від специфіки синтезу мистецтв як системи педагогічної дії. При цьому важливо враховувати мету синтезу мистецтв, його зміст, шляхи використання у навчальному процесі, види художньо-естетичної діяльності старшокласника, а також діяльність вчителя, що керує цією системою впливу.

Процес формування будь-якої особистісної якості не можливий без створення визначених умов, що забезпечують його успішність. Дотримання сукупності таких педагогічних умов, як комплексний підхід до використання мистецтв; стимулювання мотиваційної сфери учнів; створення особливої психологічної атмосфери; розвиток сенсорної культури старшокласників; використання різних форм і методів навчання (створення емоційної ситуації, використання відео); індивідуальний і диференційований підхід до навчально-виховного процесу; розвиток потреби в естетичному самовдосконаленні школярів багато в чому сприяє ефективності формування естетичних почуттів старшокласників. При цьому учнів потрібно ставити в активно-дійову позицію, залучати їх до творчої діяльності на уроках художньої культури.

Подальший напрямок дослідження полягає у пошуку інтегративних механізмів на основі синтезу мистецтв, які б підвищували ефективність формування естетичних почуттів старшокласників.

Література

1. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
2. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI ст.”). – К., 1992.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. 3-є видання, доп., 2001. – 608 с.
4. Орфоэпический словарь русского языка: Произношение, ударение, грамматические нормы / Под ред. С. Н. Брунова и др. – М.: Русский язык, 1988. – 704 с.
5. Советский энциклопедический словарь / Под рук. А. М. Прохорова. – М.: Сов. энциклопед., 1980. – 1600 с.
6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1971. – 242 с.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: В 5 т. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 414.
8. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе. – К.: Радянська школа, 1985. – 144 с.

ІНТЕГРАЦІЯ МУЛЬТІМЕДІА ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Переверзов О. В.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті розглядаються можливості впровадження в освітню програму художньо-графічних факультетів педагогічних навчальних закладів комп'ютерних технологій для раціоналізації та збільшення коефіцієнту засвоєння корисної інформації, формування розвиненої творчої особистості студента.

Ключові слова: Комп'ютерні технології, інформаційне середовище, розвиток, навчання.

Анотация. В статье рассматриваются возможности внедрения в образовательную программу художественно-графических факультетов педагогических учебных заведений компьютерных технологий для рационализации и увеличения коэффициента усвоения полезной информации, формирования развитой творческой личности студента.

Ключевые слова: Компьютерные технологии, информационная среда, развитие, учеба.

Annotation. Possibilities of introduction in the educational program of fine art departments of pedagogical educational establishments of computer technologies for